

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi

Academic Journal of History and Idea

ISSN: 2148-2292

10 (6) 2023

<https://doi.org/10.46868/atdd.2023.576>

Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş tarihi | Received : 30.08.2023

Kabul tarihi | Accepted: 30.09.2023

Yayın tarihi | Published : 25.12.2023

Fatma Soğandereli

<https://orcid.org/0000-0003-3294-5001>

PhD, Pamukkale University, Institute of Social Sciences, Turkey, fatmasogandereli@gmail.com

Atıf Künyesi | Citation Info

Soğandereli, F. (2023). Yazılı Kaynaklar Işığında Eski Mezopotamya, Anadolu ve Yunan'da Deprem Algısı. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 10 (6), 1939-1954.

Yazılı Kaynaklar Işığında Eski Mezopotamya, Anadolu ve Yunan'da Deprem Algısı

Öz

Deprem, insanlık tarihinin en erken zamanlarından itibaren insanları korku ve çaresizlik içinde bırakan doğa olaylarından biridir. Depremi neden-niçin-nasıl olduğu sorularına cevap bulamayan eski çağ toplumları, bu doğa olayının kudretini Tanrı ile bağdaştırmış ve hissettikleri her sarsıntıyı "Tanrı'nın ikazı" olarak nitelendirmişlerdir. Dua, fal, büyü, kehanet gibi çeşitli ritüellerle Tanrı'nın öfkesini dindirerek depremleri önlemeye çalışmışlardır. Bu çalışmada aynı deprem kuşağı üzerinde bulunan ve hem dini hem de kültürel anlamda etkileşim halinde olan Eski Mezopotamya, Anadolu ve Yunan medeniyetlerinin yazılı belgeler ışığında depremi algılayış biçimleri, deprem karşısındaki davranışları ve depremden korunmak için neler yaptıkları incelenmiştir. Bu çalışma ile söz konusu medeniyetlerin mektup, kanun metni, klasik eser vb. yazılı kaynaklarına göre deprem algısının benzer ve farklı yönlerinin belirlenmesi ve bu algının zaman içindeki değişiminin ortaya konulması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Deprem Algısı, Mezopotamya, Anadolu, Yunan

Earthquake Perception in Ancient Mesopotamia, Anatolia and Greece in the Light of Written Sources

Abstract

Earthquake is one of the natural events that have left people in fear and despair since the earliest times of human history. Ancient societies, who could not find answers to the questions of why-why-how the earthquake happened, associated the power of this natural phenomenon with God and described

every tremor they felt as God's warning." They tried to prevent earthquakes by appeasing God's anger through various rituals such as prayer, fortune telling, magic and divination. In this study, the way the ancient Mesopotamian, Anatolian and Greek civilisations, which are located on the same earthquake zone and interact both religiously and culturally, perceive earthquakes in the light of written documents, their behaviour in the face of earthquakes and what they do to protect themselves from earthquakes are examined. With this study, it is aimed to determine the similar and different aspects of the perception of earthquake according to the written sources such as letters, law texts, classical works etc. of these civilisations and to reveal the change of this perception over time.

Keywords: Earthquake Perception, Mesopotamia, Anatolia, Greece

Giriş

Jeoloji bilimi, depremi yer kabuğunu oluşturan levhaların birbirini sıkıştırması sonucu, jeolojide fay olarak tanımlanan kırılmaların oluşturduğu sarsıntı olarak tanımlamaktadır. Doğal afetler içinde en yıkıcı olan felaket depremdir. Türkçe’de “depre-mek” fiilinden türetilen deprem kelimesinin eskiçağ dillerindeki karşılığı arandığında eski Mezopotamya toplumlarında filolojik olarak tam bir karşılığı yoktur. Sumerce-Türkçe sözlükte, depremi anlatmak için kullanılan “sarsmak-sarsılmak” sözcükleri “İ₃-bul₅-bul₅” ile “titremek-sallamak-sallanmak” sözcükleri “tuk₄, hu-ub, šu...dub₂, du₉” ile aktarılmaktadır. Sallamak-titremek kelimelerinin Akadça’daki karşılıkları “našum, rabum”, sallanmak- sarsılmak kelimeleri ise “šabum, naratum, nakapum, radum/ratatum” olarak geçmektedir. (Aydın, 2010) Eski Anadolu’da da deprem kelimesinin tam bir karşılığı bulunmazken, Hitit metinlerinde geçen “*katkattii*”- “sarsılmak, titremek” fiili, -*katkattinu*- “sarsmak, titretmek” ettirgen yapı halinde ve -*katkattima*- “sarsıntı, titreme” isim halindeki kelimelerin deprem kelimesi yerine kullanıldığı düşünülmektedir. (Ünal, 1977). Türkçe’de de deprem terminolojisinde yer eden sismik ve sismoloji kelimelerinin kökeninin, Eski Grekçe’deki *seismos* (sarsıntı, şok) ile *seio* (sallamak, sarsmak) kelimelerinden türediği ve *gaka* (yer sarsıntısı), *anabrasmos ges* (toprağın kaynarak kabarması), *ektinagmos* (silkeleme), *kaietos* (deprem sonrası oluşan yer çatlığı), *susseismos* (deprem ya da kasırğa) sözcüklerinin de Grek yazımında kullanılmış olduğu, klasik filoloji araştırmalarında belirtilmektedir (Karagöz, 2002). Eskiçağ toplumlarında depremin büyüklüğü çok olmasa bile yerin sarsılması muhtemelen büyük bir korku ve endişe yaratmıştır. Bu korkuyu, ticari kayıtların tutulması amacıyla gerçekleşen yazının icadından sonra, duygu ve düşüncelerin aktarıldığı ve soyut kavramların da kayda geçtiği metinlerde görmek mümkündür. Öyle ki bu toplumların deprem konusunda kendilerini güçsüz ve zayıf hissederek, kendi kavrayışlarının dışında farklı güçlerin doğa olaylarını yönettiğine dair inançları yazılı belgelerine yansımıştır. Bu belgelerden hareketle insanın depremi kavramasındaki zorluğun, dinsel düşünceleri ortaya çıkardığı görülmektedir. İnsan, deprem vb. kavrayamadığı doğa

olaylarını doğa üstü birtakım güçlere mal etmiş, iyi ve kötü güçlere, ruhlara ve şeytanlara inanmıştır. Doğa olaylarının gerçek özelliklerini kavrayamayışı bu tür inançlarının temelini oluşturmuş; bu görünmez doğa üstü varlıklar da büyücülüğü, falcılığı ve kehanetleri beraberinde getirmiştir (Ötger, 2006).

Birbirleriyle sürekli etkileşim halinde olan Eski Mezopotamya, Anadolu ve Yunan medeniyetlerinde, depremi nasıl tanımladıklarına bakıldığında, dini anlamda benzer bir algı içinde oldukları görülmektedir. Genel inanca göre, insanların tanrıya olan görevlerini yerine getirmediklerinde, tanrının onlara kızdığı ve bu sebeple bir uyarı olarak depremi yarattığı düşüncesi hâkim olmuştur.

1.Eski Mezopotamya'da Deprem Algısı

Mezopotamya toplumlari tanrıların insanın yazgısına karar verdiklerine ve bu kararları ilettiklerine inanmışlardır. Tanrılar tarafından dünyanın ve insanoğlunun gidişatıyla ilgili iyilik ya da kötülükler iletilmiş olsa da kötü talihin tanrılara başvurarak iptalinin sağlanabileceği düşünülmüştür. Tanrıların kararlarının bazı şartlara bağlı olması ve bu kararları doğru uygulamalarla değiştirebilme düşüncesi sayesinde onlar, dualar ve uygun ritüellerle kötülüğü geri çekmeye çalışmışlardır.

Mezopotamya halklarının inanişına göre, tanrılar insanlarla ilgili düşüncelerini farklı yollarla mesaj olarak göndermişlerdir. Tanrıların göndermiş oldukları mesajları öğrenmek için de falcılık ve astrolojik kehanetlere başvurulmuştur. Gökyüzünde olumlu ya da olumsuz kabul edilen işaretler, yeryüzünde de iyi veya kötü olayların olacağıнын göstergesidir. Olumsuz kabul edilen bir işaret, tanrıların insanlara kızgınlığı ve tanrılar tarafından kötü olayların meydana getirileceği şeklinde yorumlanmıştır. Bu inanış doğrultusunda gök cisimlerinin hareketleri ile fırtına, sis ve gök gürültüsü gibi hava olayları sürekli gözlemlenmiştir.

Sumer medeniyetinde karşılaşılan deprem vb. doğal afetlerin; günah işlemek, tanrılara kusur etmek, tanrılara karşı olan görevleri yerine getirmemek gibi sebeplerle tanrıların onların üzerindeki korumalarını kaldırmaları veya insanları cezalandırmaları ile ortaya çıktığına inanılmıştır. Sumer inancı ve mitolojisine göre, insanın yaşam süresi ve hayatı boyunca karşılaşacağı olaylar insanın kaderinde önceden yazılmıştır. Mitolojik kaynaklar bu inanç sisteminin daha sonraki zamanlarda da devam ettiğini göstermektedir. Öyle ki Sumer inancındaki insanı kilden yaratan ve onun yazgısını yazan deniz dibinin kralı ve yeraltı su tanrısı olan EA (ilerleyen zamanlarda Enki), Yunan panteonundaki denizleri sarsan ve deprem yaratan Poseidon ile eşleştirilmiştir (Kramer, 1999). Bu anlamda gerek tanrı özellikleri gerekse de depremi algılayış biçimi yönünden Sumer ile Yunan toplumlarında bir benzerlik olduğu görülmektedir.

Sumerlilerin depremin tanrıdan kaynaklandığına dair inancı, kendinden sonra Mezopotamya'ya gelen Akad, Asur, Babil toplumları tarafından benzer şekillerde kabul edilmiştir. Ancak Sumerliler'den farklı olarak Sami toplumlarının deprem karşısında eyleme geçtikleri gözlemlenmektedir.

2.Asurluların Yazılı Vesikalarında Deprem ve Depremden Korunmak İçin Gerçekleştirilen Namburbi Ritüelleri

Deprem kuşağı üzerinde bulunan Asur Devleti tarihi boyunca pek çok deprem yaşamıştır. Yazılı kayıtlarında bulunan, deprem sebebiyle yıkılan tapınak ve saray duvarlarının tamiri veya yeniden inşasının kayıtları bu bilgiyi doğrulamaktadır. Depremi Asurlular üzerinde bıraktığı algı ise Sargonitler Dönemi'ne ait kraliyet yazışmalarında geçen kehanet metinlerinde geçmektedir. Bu kehanete göre, eğer deprem gibi bir felaket yaşanmışsa kral, tanrılardan gelen “kulaklarını aç” uyarısını dikkate almalı ve tanrıların söylediklerini dinlemelidir. Kral, deprem ile haberini aldığı kötü alametin gerçekleşmemesi için Namburbi Ritüeli¹ uygulamalıdır. Çünkü depremi yaratan Tanrı Enki, kötülükler karşısı hem koruyucu hem de arındırıcı olan Namburbi Ritüeli'ni yaratmıştır (Mandacı, 2020). Namburbi kelimesi sözlükte kötülükleri defeden anlamına gelmektedir. Namburbi Ritüelleri'nin tanrının ikazından sonra yaşanabilecek kötülüklerden halkı koruduğuna inanılmıştır. Örneğin Yeni Asur Dönemi'nde Balasi isimli bir kâhin, kötü alamet habercisi olan depremden sonra tanrının yarattığı ritüelle bu kötülükleri engellemenin mümkün olduğunu bildirmiştir (Duymuş Florioti, 2013). Asur kralı Asurhaddan'a Nabû-nâdin-şumi isimli görevlinin yazdığı bir mektupta Namburbi Ritüeli'nin nasıl yapıldığına dair bilgi verilmiştir. ABL 370 nolu yazılı belgede şu bilgiler yer almaktadır:

“Kral yedinci² gün kamıştan tören kulübesinde kalır, onun için arıtma ritüelleri gerçekleştirilir, onun ritüeli hasta bir insan için yapılmış gibidir. (Önceki) yedi gün boyunca gecenin tanrularına (kalkmış ellerle söylenecek) şuillakku-duaları okunacak, yanı sıra genel nitelikteki apotropaik Namburbi-Ritüelleri. O (kral) yedinci gün boyunca kamış tören kulübesinde (yere) oturur, o kişisel tanrı ve tanrıçaları için kutsama duaları okur”.

Çivi yazılı belgeler arasında Namburbi duasının nasıl yapıldığını gösteren bilgiler de bulunmaktadır. Yeni Asur döneminden kalma bir Namburbi duası şöyledir:

“Šamaš, yeryüzünün ve gökyüzünün kralı, aşağıdaki ve yukarıdaki her şeyin hâkimi, tanrıların ışığı, büyük tanrılar arasında hâkim olarak rol oynayan, insanoğlunun lideri! Sana

¹ Arınma ritüellerinin bütününe kapsayan Namburbi Ritüelleri'nin metin ve içerikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.(Çeçen, Gökçek, Akyüz2020, s. 159).

² Yedi Sembolü, Mezopotamya toplumlarında olduğu gibi diğer toplumların da inanç sistemlerinde kutsal olarak kabul edilmiştir. Yedi gün, yedi kat, yedi tanrı, yedi gezegen, yedi renk, yedi tepe vb. örnekler yedi sayısına atfedilen kutsiyeti göstermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Kılıç, Eser, 2016, s. 87-88).

dönüyorum ve tanrılar arasında seni arıyorum, hayatı bana bağışla; seninle olan tanrılar bana iyiliği/sağlığı bağışlasın. Üzerime pisleyen bu köpek yüzünden korkuyorum, endişeleniyorum, dehşete düşüyorum. Eğer sen kötülüğü (işaret ediyorsan), bu köpeği benden uzaklaştır, sana hemen övgüler söyleyeceğim!”

Belgeden de anlaşılacağı üzere Güneş Tanrısı Šamaš'ın adaleti koruduğu, kötüyü cezalandırdığı ve haklıyı ödüllendirdiğine inanılmıştır (Mandacı, 2020, s. 104). Asur belgelerinde depremin getireceği kötülüğe karşı Namburbi Ritüeli'nde büyü niteliğinde uygulamalar da görülmektedir. Depremın olması, düşmanın ülkeyi istila edeceği şeklinde yorumlanmış ve Namburbi Ritüeli uygulanmıştır. Bu deprem Namburbi'sinde, kötü-ruh kovucuya, kralın tırnak kırıntılarını ve saçlarını bir şişede toplaması ve onu sınıra götürmesi talimatı verilmiştir. (Kaçar, 2020) Böylece kudretli ve yarı tanrı olan kralın kötü ruhu sonsuza kadar mühürlü bir şişede hapsedilmiş ve düşman topraklarına taşınmıştır. Sonrasında kral yeni arınmış olan benliği ile görevlerini sürdürmeye devam etmiştir (Parpola, 1991). Depremın ardından yapılan bu büyü sayesinde ülkenin ve halkın işgalden korunduğu düşünülmüştür. Asur kralı Asur-haddan, hayatında yaşadığı taht kavgaları ve sürgün hayatı sebebiyle yaşadığı psikolojik sorunlara ve kaygı bozukluğuna ek olarak şahit olduğu depremler sebebiyle de huzursuzluk yaşamıştır. Deprem korkusuyla kral kendi güvenliği dışında ayrıca oğlu Asurbanipal için de kaygılanmıştır. Nitekim Asur'da olan bir deprem sonrasında, oğlunun iki hafta boyunca dışarı çıkmasını yasaklamıştır. Bu da Veliht Asurbanipal'ın görevli olduğu işlerde aksamalar yaşanmasına sebep olmuştur. Bu durum kâhin Adad-şumu-usur'un krala yazdığı mektupta şöyle geçmektedir:

“Krala, efendime: kulunuz Ad [ad - şumu - uşur]. [Tanrı] Nabû ve Marduk [kralı] kutsasın kralım! _ _ _ _

Velihttin kralı ziyareti ile ilgili olarak kralım depremden dolayı mı Veliht dışarı çıkmasını "demiştir? _ _ _ _ _ _ _ _ _ _

Bugün (zaten) dünya sarsıldığından beri iki hafta oldu, ilgili ayın iki kez yapıldı ve kral, ilgili yorumu biliyor. _ _ _ _ _ Dedikleri gibi, bununla ne ilgisi var? _ _ _ [Veliht] prensin ziyareti şu anda [çok iyi] olacaktı.” SAA 10 203 (Coşkun, 2022, s. 67-68.)

3.Babillilerin Yazılı Vesikalarında Deprem

Orta Babil (Kassitler) Dönemi'nde yazılmış 43 kehanetin bir araya getirilmesiyle oluşan Nuzi metinlerinde deprem hakkında yazılmış en eski kehanet derlemeleri bulunmuştur. Bu kehanetlerde hem dönemin başından başlayarak yıl boyunca devam eden depremler hem de gün içerisindeki depremlerin gerçekleşme zamanı ve sıklığı takip edilerek yorumlanmıştır. Aynı zamanda bu kehanetler Enuma Anu Enlil Serisi'nde ve diğer metinlerde geçen kehanetlere de

öncülük etmiştir. Nitekim Enuma Anu Enlil Serisi'nin 47. tabletindeki kehanetler ve onları kılavuz alarak yorum yapan kâhinlerin raporlarına bakıldığında Nuzi metinlerinde geçen kalıplar ile benzerliği dikkat çekmektedir. Zira Nuzi kehanet derlemelerinde olduğu gibi, Enuma Anu Enlil metinlerindeki Kâhin Aplaya'nın raporunda da nisannu (mart/nisan) ayında gerçekleşen depremler “*ülkede krala karşı bir isyan başlayacağı*” işareti olarak tanımlanmıştır. Aplaya raporun devamında ise depremin gece gerçekleşmesini “*ülke için endişe verici...*” bir durum olarak değerlendirmiştir. Aynı öngörü diğer iki metinde de benzer şekillerde farklı kehanetlerde ifade edilmiştir. Söz konusu benzerlikler depremlerin gerçekleşme sıklığının yorumlandığı kehanetlerde de görülmektedir. Zira Nuzi metninde geçen “*Eğer yer gün boyunca sallanırsa ülke harap olacak*” ifadeleri neredeyse aynı şekilde Enuma Anu Enlil Serisi'ne de geçmiştir (Erdem, 2020).

Bir kehanet geleneği olarak “*depremin tanrının krala ikazı*” olduğunu bildiren kâhin İssar Şumu Ereş'e ait mektubun ilgili kısımları ise şöyledir:

“*[Efendim] krala: Ben hizmetçiniz İssar Şumu Ereş: [Efendim] krala iyi sağlık (dilerim), Marduk ve Nabu efendim kralı [korusun.] [Efendim] kral bana; “Kötülüğe karşı hangi koruyucu ritüel var?” yazmış, Depreme karşı koruyucu bir ritüel var ve bu (ritüelin) yapılması gerekmektedir*” (Erdem, 2020, s. 80).

Babil'de insan kontrolünün dışındaki güneş tutulması, depremler gibi durumlarda, kirli madde ile temas edildiğinde, yasaklara karşı gelindiğinde veya tanrı öfkесinin diğer belirtilerinden dolayı törenler düzenlenerek kral için arındırma ritüelleri yapılmıştır. Şehrin dışında yapılan ve birkaç gün süren bu törenlerde pek çok önemli kraliyet ritüelleri dualar eşliğinde yapılmıştır. Bîtrimki veya “temizliğin evi” olarak bilinen ritüelde ruh kovucu din adamı duasını ezberden okurken kral, tanrı Şamaş için büyü sözlerini söyledikten sonra ağzını su ve bira ile yıkamıştır. Sonrasında ağzına aldığı suyu kötü lanetin heykeli olarak düşündükleri nesnenin üzerine çıkarmıştır. Heykelin gömülmesiyle kötülük uzaklaşmış ve ritüel tamamlanmıştır. Buna benzer diğer bir arınma ritüelleri olan Bît sala mē “Su Serpme Gösterisi (Evi)” ve Bîtmēseri “Hapis Evi” ritüelleri de kötü kehanetten kurtulmak için uygulanmış ritüellerdir (Farber, 1995, Akkuş Mutlu, 2014).

4.Hammurabi Kanunları'nda Binanın İnşasında Deprem Yıkımına Önlem İçin Düşünülen Yapı Denetim ve Ceza Yasaları

Yapı denetimi; “Güvenilir, sağlıklı ve ekonomik bir yapı elde etmek için yapının, ilgili mevzuat ve standartlar çerçevesinde, yapının tasarım aşamasından bitimine kadar olan süreçte tüm erkten bağımsız olarak denetlenmesi” olarak tanımlanır. İnsan yaşamının güvenli ve sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi için yapıların fen, sanat ve sağlık kurallarına göre inşa

edilmesini sağlayan ve bir kontrol mekanizması olan yapı denetimine ihtiyaç vardır. Yapı denetim süreci ihtiyaç duyulan yapının, yapım kararı verilmesinden, tamamlanmasına kadar yürütülen faaliyetlerin tümünü içine alan bir süreçtir (4708 Sayılı Yapı Denetimi Yasası, R.G. 13 Temmuz 2001, Sayı: 24461). Bu süreç içerisinde özel sektörün, resmî kurumların ve halkın görev, yetki ve sorumlulukları yasayla belirlenmelidir.

Eskiçağ tarihinde yazılı veriler incelendiğinde yapı denetimiyle ilgili karşılaşılabilen en eski yazılı kaynak Hammurabi Kanunları'nda geçmektedir. Sami dili ve geleneğiyle yazılmış olan ve kısas anlayışıyla ağır hükümler içeren Hammurabi Kanunları'nda, bina yapımında görevli kişiye ait sorumluluklar ve bir yıkım halinde alacağı cezalar belirlenmiştir. İlgili maddeler şöyledir:

229- Eğer bir mimar bir adama ev yapıp, yapıtını sağlam yapmazsa ve yaptığı ev çöküp, evin sahibinin ölümüne sebep olursa, o mimar öldürülecektir.

230- Eğer (mimar) evin sahibinin oğlunun ölümüne sebep olursa, o mimarın oğlunu öldüreceklerdir.

231- Eğer sahibinin kölesinin ölümüne sebep olursa ev sahibine köle yerine köle verilecektir.

232- Eğer mal heba olursa, zarara uğrayan her şeyi (mimar) ödeyecektir. Yaptığı ev, sağlam olmadığı için çökerse, kendi malından çöken evi (yeniden) yapacaktır.

233- Eğer bir mimar bir adama ev yapar fakat yapıtını kuvvetlendirmezse ve duvar yıkılmaya yüz tutarsa, o mimar kendi gümüşüyle (parasıyla) o duvarı sağlamlaştıracaktır (Tosun & Yalvaç, 1989, s. 207).

Hammurabi Kanunları'ndaki bu beş madde, içinde deprem kelimesi geçmemesine rağmen, alınan önlemler ve herhangi bir yıkılma olması halinde sağlam bir konut inşa etmeyen mimara verilen cezalar bakımından dolaylı olarak deprem konusu içine dahil edilebilmektedir. Nitekim günümüzde binaların yıkılması ve can kaybı ile sonuçlanan depremlerin ardından, ağır cezai işlemlere ve yaptırımlara sahip olması bakımından Hammurabi Kanunları sosyal medyada gündem olmaktadır. Hammurabi Kanunları evin sağlam yapılması konusunda mimara büyük sorumluluklar yükleyerek depreme karşı dayanıklı konutlar inşa edilmesini sağlamış hatta 233. Maddede geçen yapı denetimiyle de yıkılmaya meyilli yapıları ve duvarları sağlamlaştırma görevini mimara yüklemiştir. Ancak eskiçağ toplumlarında depremin tanrının bir uyarısı olarak yorumlanması ile Hammurabi Kanunları'nın bu maddelerinin, depremin sebep olduğu yıkımda uygulanması bir çelişki yaratmaktadır. Zira elimizde deprem sonrasında bu cezaların uygulandığına dair hiçbir veri bulunmamaktadır.

5.Eski Anadolu'da Deprem Algısı Hititlerin Deprem vb. Doğal Afetler Karşısında Tepkileri

Hititlere göre, depremler, bulaşıcı hastalıklar ve sel baskınları, tanrıların insanlara kızmasının bir sonucudur. Fala bakılarak, tanrının neye kızdığı öğrenilmiş, dua, adak ve ibadetlerle öfkesi yatıştırılmaya çalışılmıştır. Onlar da tıpkı Sumerlilerin yaptıkları gibi, kurbanın ciğerine ve bağırsaklarına bakmak suretiyle tanrıların düşüncelerini öğrenmek yoluna gitmişlerdir. Kuşların uçuşundan ve hareketinden anlamlar çıkarmışlardır. Falcılığın Anadolu'ya Mezopotamya'dan, Babil'den gelmiş olduğu zannedilmektedir. Hitit Kralı I. Murşili, Babil'i ele geçirdikten sonra Anadolu'ya dönerken, pek çok şair, sanatkâr, bilim adamının yanında beraberinde falcı da getirmiştir (Memiş, 2015). Hititlerin yazılı vesikalarına bakıldığında deprem algısını içeren vesika III. Hattuşili'nin Otobiyografisi'nde öne çıkmaktadır. Bu otobiyografiye göre; III. Hattuşili ve kral olan yeğeni III. Murşili (Urhi Teşup) arasında taht kavgası yaşanmıştır. III. Murşili (Urhi Teşup), amcası III. Hattuşili'den kaçarak Şamuha³ kentine sığınmış ve bir kalede karargâh kurarak amcasına karşı direnmeye çalışmıştır. III. Hattuşili karargâhı kuşattığı sırada bir deprem olmuş ve Şamuha kentinin surları aniden yıkılmıştır (MÖ 1290). (Ünal, 1977). Bu yıkım III. Hattuşili'in işine yaramış zaten kuşatmış olduğu kenti ele geçirerek yeğeni III. Murşili'yi (Urhi Teşup) mağlup etmiştir. Hitit krallığını elde eden III. Hattuşili, otobiyografisinde koruyucu tanrıçasının onu kollaması ve ilahi adaletiyle aşağı ve yukarının deprem ışımasıyla aydınlandığını, yer ve gökyüzünün sallandığını anlatmaktadır. Buradaki depremin Şamuha kenti Tanrıça'sı İstar'a ettiği dualar sayesinde gerçekleştiğini kaydetmiştir:

CTH 85.1.A KBo 6.29:

9 Sahibem, Şamuha kenti İstar'ına el(im)i

10 yukarı kaldırdım. Sahibem, Şamuha kenti İstar'ı

11 bana yardım etti. Yukarı

12 ve aşağı (yıldırım ile) kırmızı aydınlandı. Gökyüzü

13 ve yer sallandı ...

Hititlerin çivi yazılı vesikalarının içinde bulunan hem Akadça hem Hititçe çift dilli yazılmış KUB 29.9 numaralı Ay tutulmasının anlatıldığı metinde, deprem hakkında kehanet edildiği düşünülmektedir (Tercan, 2023). Günümüzde de Ay tutulması ve Güneş tutulması gibi

³ Şamuha kenti, günümüzde ile Sivas-Kayalıpınar eşitliği ile tanımlanır ve ikinci derece deprem bölgesidir. Şamuha kenti'nin deprem bölgesinde olan Fırat Nehri kıyısındaki Malatya civarında veya Kızılırmak'ın kuzey havzasında olduğu da düşünülmektedir (Yiğit, 1997, s. 286).

doğa olaylarından sonra depremlerin olduğu düşüncesinde olduğu gibi büyük bir ihtimalle o dönemde de Ay tutulması sonrası gerçekleşen bir deprem hakkında kehanette bulunmaktadır:

CTH 532.II.5 KUB 29.9:

4 Eğer biri onun evinin

5 içine girerse ve onun gözleri

6 önünde evinin içinde sallanursa

7 onun yemini sonra/gelecekte

8 evinin içinde olur.

Hitit çivi yazılı vesikaları arasında depremle ilişkilendirilen bir diğer tablet ise mitolojik bir efsanenin anlatıldığı Telipinu Mitosu'dur. Hititler, yaşamlarını etkileyen doğal afetleri tanrıların kendilerine kızmasına bağlayarak, bu felaketleri mitolojik metinlerinde hikâye yolu ile anlatmışlardır. Kaybolan ve sonra geri dönen tanrıların anlatıldığı bu tabletlerde, Tanrı Telipinu öfke ile kaybolunca; gök gürültüsünün gittiği, yağmurların yağmadığı, nehrin ve ırmağın akışı durduğu anlatılmakta yani bir kuraklığın yaşandığı belirtilmektedir. Bu doğa olayının yanı sıra Telipinu'nun öfkelenince, nehir ve ırmakların akışını değiştirdiğinden ve ırmak kenarlarını, kentleri ve evleri alt/üst edip yıkmasından bahsedilmektedir. Burada sözü edilen yıkımın ise depremi nitelediği düşünülmektedir.

CTH 324.3.B KUB 33.10:

24 Niçin [beni] öfkeli konuşturdu? [...]

25-26 [Telipinu öfke]lendi ve sonra kaynak ... [...]

27 [...] ... ırmakların akışlarını değiştir[di.]

28-29 [...] ... ve onları yerle bir etti. Irmak kenarları [...]

30-31 kentleri yok etti.. Evleri alt üst etti/yı[ktı.] (Rieken vd., hethiter.net/: CTH 324.3)

6.Eski Yunan'da Deprem Algısı

Antik çağ Yunan toplumları, tıpkı Eski Mezopotamya ve Anadolu kavimleri gibi depremin ne olduğunu algılama konusunda inanç temeline dayanan düşünce içerisinde olup, deprem vb. doğa olaylarının tanrıların birer eylemi olarak görmüşlerdir. Yeryüzünün hareketliliği olan deprem, Olympos tanrılarının içerisinde belki de en çok korkulan Posedion'a atfedilmiştir. Posedion, Olymposlu tanrılar arasında denizi simgeleyen ve aynı zamanda depremlere de neden olan tanrı olarak görülmektedir. Üç dişli mızrağını (Trident) yere vurduğunda toprağı sarsar, denizi allak bullak eder, bu yüzden ona "toprağı sarsan" anlamına gelen *Enosigaios* da denilmiştir. Eski Yunan uygarlığında deprem, sadece tanrı Posedion'un öfkesi ve şiddeti ile açıklanmamıştır. Benzer şekilde mitolojide gerçekleşen başka olayların da depremlere sebep olduğuna inanılmıştır.

Poseidon, erken dönem Yunan destanlarında sadece denizle değil, depremle de ilişkilendirilmiş ve adı *Enosigaios* (yeri sarsan, titreten) olarak anılmıştır. Örneğin Troya Savaşı'nda deprem sonucu savunması zayıflamış olan kenti alan Akhaların, depremi yaratan Poseidon'u sundukları ahşap at heykeli ile kutsadıkları bilinmektedir (Karagöz, 2005). Bu bağlamda Homeros'un eserlerinde Poseidon, yeryüzünü sallayan, yutan ve toprakları alan tanrı olarak "*Enosikhton*" (Yeri Sarsan- Titreten) adıyla sık sık geçmektedir. (İlyada: VII/ 400; VIII/ 25; XIII/ 9, 19-21, 46, 60, 125, 215, 231, 238; XIV/ 135, 150, 355, 384; XV/ 184, 201, 205, 218; XX/ 13, 20, 133, 291, 318, 330; XX/ 286, 435) Homeros destanlarının MÖ 9.-8. yüzyıllar arası yazıldığı düşünülürse bu dönemde henüz bilimsel araştırmalar başlamadığı için insanlar, yerkabuğunun sarsıntısından etkilenmelerini tanrıya atfetmişler ve bu olayı tanrıyla simgelemişlerdir. Mitolojilerinde de denizlerin tanrısı olarak bilinen Poseidon, aynı zamanda depremleri yaratan tanrı olarak bilinmektedir. Poseidon denizin dibindeki sarayında oturur ve istediği zaman elindeki üç dişli asasını yere vurarak yeryüzünü dipten sarsar. Böylece devasa dalgalar oluşturur ve büyük kara parçaları sallanır.

İlkçağ Yunan yazarlardan bir diğeri olan Hesiodos da ünlü yapıtı olan *Theogonia* (Tanrıların Doğuşu) eserinde devler ve Titanların savaşını anlattığı dizelerde, depremi mitolojik biçimde öykülemektedir:

... "*Dikildiler Titan'lara karşı korkunç savaşta/
Koca ellerinde yalçın kayalarla/
Titan'larda anlatılıyordu şevkle sıra sıra/
Her iki taraf da gösteriyordu var gücünü/
Çevrede sonsuz deniz homurdanıyordu/
Toprak gürlledi birden gür sesiyle/
Engin gökler yankılanıp inildi/
Ölümsüzlerin saldırıları altında/
Koca Olympos sarsılıyordu temelinden/
Ağı bir deprem iniyordu Tartoros'a kadar.../*"

Denizlerin homurdanmasını ve toprağın gürlemesini tanrıların öfkeleriyle bağdaştıran Hesiodos, diğer dizelerde de Yanardağ tanrısı Typhon'un yerleri oynatan korkunç gücünü anlatmaktadır. Bu bölümde gerçekte efsanelerin kaynaştığı tarih öncesi devirlerdeki dünyanın oluşumuna ışık tutar:

*"Yer yerinden oynayıp sarsıldı/
İnledi kat kat gökler ve denizler/*

*Okeanos'un suları ve yeraltı karanlıkları/
Koca Olympos titredi ayakları altında/
Kaynıyordu yer gök deniz baştan başa/
Dört bir yandan kıyılara yükseliyordu/
Ölümsüzlerin ittiği bir dağ gibi dalgalar/
Bir depremdir başlıyordu önü alınmaz/'*

Eski Yunan kaynakları içinde, Halikarnassos (Bodrum) doğumlu olan ve tarihin babası olarak bilinen Heredotos da Hellas ülkesindeki Thessalia'nın arazi yapısında oluşmuş toprak yarıkları ve çatlaklarının oluşumunu Poseidon'a bağlamıştır. Heredotos, Poseidon'un gazabından bir başka tarihi olayda da bahseder (History, VIII/129). Makedonya kentlerinden olan Potidaia'nın Pers satrabı Artabazos tarafından 3 ay süren kuşatmasıyla ilgili bu olayda kent, Makedonya'nın ele geçirilmesinde önemli bir noktada olması dolayısıyla alınması zorunlu olmuştur. Pers satrabı gemileriyle geldiği bu noktada bir doğa olayı yaşanmış ve sular geri çekilmiştir. Bu med-cezir olayından sonra suların çekildiği çamurlu alan kuruyunca Pers ordusu yürüyerek kente ilerlemeye başlamış, ancak dalgaların sismik hareketiyle çekilen suların geri gelmesi sonucu Pers askerlerinin çoğu sular altında kalmıştır. Heredotos, bu olayı Perslerin Poseidon Tapınağı heykeline karşı yaptıkları bir saygısızlıktan dolayı olduğunu anlatmaktadır.

Heredotos'a göre yeryüzündeki bazı su yolları ve boğazlar Poseidon'un elindeki üç dişli mızrağı ile oluşturulmuştur (History, VII/129). Örneğin Küçük Asya'nın Bosphoros'u İstanbul Boğazı, Hellaspontes Çanakkale Boğazı ve Lesbos, Euboia ve Boiotia, Sicilya ve İtalya gibi bölgeler tanrı Poseidon'un yaratımıdır. Ayrıca denizden çok uzakta olan bazı antik kentlerde de özellikle Phrygia Bölgesi'ndeki Dorlylaion, Tiberiopolis, Eucarperia, Galatia Bölgesi'ndeki Pessinus, Lydia Bölgesi'ndeki Nysa, Karia Bölgesi'ndeki Tabae, Kilikia Bölgesi'ndeki Epiphaneia kentlerinde bulunan sikkelerde elinde üç çatalı asası ile denizlerin tanrısı Poseidon'un deprem tanrısı olarak işlendiği görülmektedir (Karagöz, 2005). Tarih yazarı Heredotos'un korkunç bir deprem olarak kaydettiği Delos Adası depremi, Doğulu Medlerin komutanı Datis'in MÖ 490 yıllarında batıya yaptığı sefer sırasında gerçekleşmiştir. Datis, adaya uğrayıp ayrıldıktan sonra deprem olmuştur ve bu deprem Delos Adası'nın ilk depremi olarak kaydedilmiştir. Ayrıca depremin olma sebebi, tanrının insanları başlarına gelecek olan felaketlere karşı uyarması olarak açıklanmıştır (History, VI/98):

“O ayrıldıktan sonra Delos'da deprem oldu ve bu, Deloslulara göre, bu adada günümüze kadar görülen tek depremdir. Ve şüphesiz tanrı, insanların başına gelecek olan felaketleri böyle korkunç bir şekilde haber vermiş oluyordu. Çünkü Hystaspes oğlu Dareios, sonra Dareios oğlu Kserkses ve Kserkses oğlu Artakserkses zamanlarında, yani peş peşe üç kuşak süresince Yunan

toplumlarının başına öyle belalar yağdırmıştır ki, Dareios'dan önceki yirmi kuşak boyunca bu kadari görülmemiştir; bu belaların bir bölümü Persler yüzündendir, öbür bölümü de sitelerin başında iktidar için çatışan adamların yüzündendir. O güne kadar deprem görmemiş olan Delos'un sarsılması da olmayacak bir şey değildi. Yazılı olarak saklanan bir orakl de vardı, zaten o haber veriyordu: “Şimdiye kadar sarsılmamış olan Delos'u sarsacağım”

Heredotos'un deprem hakkında bilgi verdiği diğer bir bölümde ise yine Pers kralı Kserkses'in Atina üzerine seferi karşısında Salamis'de toplanan Yunanlıların yaşamış olduğu depremdir. Depremin ardından yaşanan felakete karşı bütün tanrılara dualar etmişlerdir (History, VIII/64):

“...Salamis'de toplanmış olan Yunanlılar; burada savaşmak üzere hazırlıklara giriştiler. Gün ışıdı, güneş yükseldi, toprak ve deniz bir depremle sarsıldı. Hemen tanrılara dualar etmeye ve Aiakidlerden yardım dilemeye karar verdiler ve karar verir vermez uyguladılar; bütün tanrılara dua ettiler...”

Antikçağ Yunan kaynaklarında depremin savaşlar üzerindeki etkisini anlatan bir diğer yazar Thukydides'tir. Tarihçi Thukydides'e göre MÖ 414 yılında Peloponnesos Savaşı sırasında meydana gelen bir deprem Spartalıların Argos kentine saldırmasını engellemiştir. Birkaç yıl sonra da Elis kenti böyle bir rastlantıya sevinmiştir. Tarihçi Ksenophon bu olayla ilgili olarak şunları yazmıştır: *Hükümdar düşman toprağına ayak bastığında ve her yeri talan ettiğinde, bir deprem oldu. Agis (Sparta kralı) bunu tanrının bir işareti olarak gördü ve ordusunu geri çekti.”* Thukydides'in anlattığı bir diğer olay ise MÖ 413-412 yıllarında kış aylarında geçmektedir. Komutan Astyokhos'un emrindeki savaş gemileri, Spartalıların müttefiki olan Kos'a saldırmıştır. Ancak Spartalıları karaya çıktıklarında yapacak pek bir şey kalmamıştır. Çünkü kent, bir depremle yıkılmış, savunma duvarı yerle bir olmuş ve kent halkı dağlara kaçmıştır (Aslan, 2000). Antikçağ Yunan toplumunda klasik düşünce sistemi olarak tanrılara adanan deprem algısı, MÖ 6. yüzyıldan itibaren yerini doğanın işleyişini açıklamaya ve rasyonel akıl yürütmeye bırakmıştır. Bu hareketin kurucusu Miletli Thales, dünyanın nasıl işlediğini natüralist bakış açısıyla açıklamaya çalışmıştır. Bu, o zamana kadar düşünce âleminde ilk defa olarak mitolojik öğeleri kullanmadan olayları açıklamaya çalışan bir düşün sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır. (Şahin, 2019) Thales'in deprem hakkındaki görüşleri, kendisinden sonra gelen bilginler ile Romalı Filozof Seneca'nın Natural Questions isimli eserinin altıncı bölümünde ele aldığı depremler başlığından öğrenilmektedir. Thales, dünyanın büyük bir gemi gibi ister okyanus ister büyük bir deniz ya da farklı bir su kütlesi üzerinde hareket ettiğini ve yüzdüğünü düşünmüştür. Depremin sebebini ise suyun hareketi dolayısıyla yerin sallanması olarak açıklamıştır (Seneca, 2010). Thales'in öğrencisi ve aynı zamanda Thales gibi doğa

bilimcisi olan Anaksimandros da depremin sebebini doğada aramıştır. Ancak O, Thales'den farklı olarak dünyanın herhangi bir şeyin üzerinde durduğu tezini kabul etmeyerek, dünyanın davul şeklinde olduğuna inanmıştır. Ağır bir kütleyle sahip olduğunu düşündüğü dünyanın, kendi ağırlığı altında ezilerek kırıldığını ve depremlerin bu şekilde oluştuğunu açıklamıştır.

Milet okulunun sonuncu filozofu olan Anaksimenes de hocası Thales gibi doğada araştırmalar yapmıştır. Deprem üzerine geliştirdiği teori, tarihteki ilk deprem oluşum modeli olarak kabul edilmektedir. Sparta depremini önceden bildiği rivayet edilen Anaksimenes, depremin nemli ya da kuru toprağın yağmur sonrası kırılması ve bu kütlelerin yıkılmasından dolayı oluştuğunu ileri sürmüştür. Dolayısıyla kuraklık ve şiddetli yağış zamanlarında depremlerin meydana geldiğini belirtmiştir. Yeryüzünün içindeki boşluklu yapı, yağmurun yağmasıyla beraber dolar, yağmur mevsimi bitince sıcaklık yeryüzünü kurutur bu da toprağın çatlamasına sebep olurdu. Anaksimenes, oluşan bu çatlakların depreme sebebiyet verdiğiğine inanmıştır (Şahin, 2019). Yunan filozofu olan Anaxagoras depremlerin, yer altındaki hareketli havanın sebep olduğu hareketlenmeler ile ateş ortaya çıkarıp ve çıkan ateşin gökyüzüne çıkmak için yol ararken kendisine direnç uygulayan şeyleri yok etmesiyle oluştuğunu söylemektedir (Bilik, 2020). Sokrates'in hocası olan ve MÖ 5. yüzyılda yaşadığı bilinen Archelaus, yeryüzünün oyuklarına inen rüzgarların havayı itmesi ve havanın dışarı çıkmamasıyla depremlerin olduğunu söylemiştir (Seneca, 2010). Deprem hakkında görüş bildiren bir diğer filozof büyük bilgin Aristoteles'tir. Aristoteles, kendisinden önce gelen filozofların görüşlerini ve kendi deprem teorisini *Meteorologica* adlı eserinde belirtmektedir. (Şahin, 2019) Dört kitaptan oluşan eser, meteoroloji bilimine katkı olması amacıyla yazılmış ve yıldızların hareketlerinden kuyruklu yıldızlara ve rüzgâr, yağmur, gök gürültüsü gibi hava olaylarının yanında depremleri de konu edinmiştir. Aristoteles'in deprem hakkındaki görüşleri eserin 2. kitabında ayrıntılı bir şekilde geçmektedir. Aristoteles'e göre depremlerin oluşumu, toprağın ıslaklık ve kuruluğu sonucu oluşan buharlaşma ile ilişkilidir. Yeraltını küçük-büyük sayısız mağara odalarından oluşan bir sistem olarak düşünmüş ve kuru olan yeryüzünün yağmurlarla nemlendiğini sonrasında güneş ısı ve dünyanın kendi iç ısı ile hem yeryüzünde hem de yeraltında rüzgarlar oluştuğunu savunmuştur. Buharlaşmanın ilk başta sürekli aynı yönde hareket halinde olduğunu sonrasında oluşan rüzgârın ise içeri ve dışarı akışı ile genellikle küçük sarsıntıları meydana getirdiğini belirtmiştir. Aristoteles'e göre şiddetli depremler günün sakin zamanları olan gece saatlerinde meydana gelmektedir. Çünkü gecenin gündüze göre daha sakin olduğunu ve güneşin yokluğunda buharlaşmanın bir gelgit dalgası ile toprağı hareketlendirdiğini düşünmektedir. Özellikle şafak vakti daha şiddetli esmeye başlayan rüzgarlar, eğer rüzgâr kaynağını değiştirip, yerin içlerine doğru akmaya başlar ise,

yeryüzündeki rüzgâr miktarı artar ve bu da şiddetli depremlere neden olurdu. Aristoteles, yazın sıcak ve kışın soğuk olması sebebiyle rüzgârların durduğunu kabul ederek, depremlerin mevsimsel olarak ilkbahar ve sonbaharda, nemli ve kurak zamanlarda gerçekleştiğini söylemektedir. Aristoteles, depremlerden önce gerçekleşen birtakım işaretlerden de bahsetmiştir. Bu işaretler, bazen yerin altından bir sesin duyulması ve güzel havalarda gökyüzünde uzun, düz bir çizgi gibi bir bulutun oluşması gibi olaylardır (Aristoteles, 1951). Aristoteles bazı depremlerin ay tutulması ile paralel olarak gerçekleştiğini de savunmaktadır. Şiddetli bir depremin ardından artçı olan depremlerin kırk gün sürdüğünü belirtmektedir. Depremin şiddetli olmasını, yer altına giren rüzgârın miktarı ile yer altındaki boşlukların büyüklükleri ve şekilleri arasında bağlantı kurarak açıklamaya çalışmıştır. Aristoteles denizde bulunan adaların ve denize yakın kıyı bölgelerin depremden daha fazla etkilendiğini söyleyerek belki de tarihin ilk fay hattı bölgelerini belirleme çalışması yapmıştır. MÖ 4. yüzyılda Aristoteles'in geliştirdiği bu teoriler yüzyıllarca değiştirilmeden kabul edilmiştir.

Sonuç

Deprem, yer altında biriken enerjinin ani olarak boşalması olarak tanımlanan jeolojik bir doğa olayıdır. Deprem sadece günümüzün bir doğa olayı değil tarihin en eski devirlerinden beri hissedilen sarsıntılardır. Öyle ki aynı deprem kuşağı üzerinde bulunan Mezopotamya, Anadolu ve Yunan medeniyetleri hissettikleri bu sarsıntıları yazılı belleklerine kaydetmişlerdir. Yazılı belgeler incelendiğinde depremin; insan psikolojisi, yaşamı, inancı ve hatta toplumun kültürel özellikleri üzerinde ne derece etki ettiği görülmektedir. Bu üç medeniyetin depremi algılamadaki ortak özelliği inanç noktasında birleşmektedir. Deprem oluşumunu, henüz teknolojik ve bilimsel gelişmelerin olmaması sebebiyle tanrının ikazı, uyarısı veya cezası olarak yorumlamışlardır. Mezopotamya'da yeraltı suları tanrısı EA/Enki, Yunan'da denizlerin tanrısı Poseidon gibi depremi yaratan tanrıların genellikle su ile bağlantılı olan özelliklere sahip olması bu medeniyetlerin mitolojik açıdan benzeştiği alanlardır. İnanç eksenli deprem algısına sahip insanların nasıl bir eylem içine girdikleri de yine yazılı belgelerden öğrenilmektedir. Mezopotamya ve Anadolu uygarlıkları depremin sonrasında genellikle bir kehanet getirmişler ve bunu fal, büyü ve Namburbi (Arınma) Ritüelleri ile yok etmeye çalışmışlardır. Yunan toplumları ise tanrıların öfkelenmesi sonucu felaketlerin meydana geldiği düşüncesiyle tanrılara dualar etmişler, mezar stelleri, tapınaklar ve sikkeleri üzerine, üç dişli mızrağı ile Poseidon'u resmederek kendilerini tanrının gazabından korunmaya almışlardır. Bu bağlamda Doğu ve Batı toplumları kıyaslandığında Doğu'da özellikle Mezopotamya'da depremin ardından geliştirilen büyüler ve Namburbi gibi eyleme dayalı ritüeller yapılması, bu bölgede daha sık ve yüksek şiddetli depremlerin yaşandığını düşündürmektedir. Depremin tanrı merkezli algısı, MÖ 6.

yüzyılda Yunan toplumu arasında gelişen doğa filozoflarının çalışmalarıyla ilk kez mantıklı bir düşünceye evrilmiştir. Depremin kaynağını doğada arayan Milet ekolu filozofları olan Thales, Anaximenes ve Anaxagoras jeolojiye yön vermişlerdir. Bu görüşleri sayesinde rasyonel akıl yürütme ile kendilerinden sonra gelen düşünürlere de yol göstermişlerdir. Ancak ilerleyen dönemlerde Hristiyan dininin benimsenmesinden sonra tanrı inancı tekrar yerini almaya devam etmiştir. Batı toplumlarında gelişen bu akıl yürütme ve doğa biliminin karşısında, Doğu toplumlarında tanrı kaynaklı deprem algısı hiçbir değişime uğramamış ve bu inanış, modern bilimin gelişimine kadar yüzyıllarca sürdürülmüştür. Tüm bilimsel gelişmelere rağmen, Eski Çağ'daki bu algı ve Tanrı gazabı anlayışı, günümüzde ve yakın zamanda ülkemizde gerçekleşen depremlerde de aynen devam etmektedir. Özellikle büyük kayıpların verildiği 17 Ağustos 1999 ve 6 Şubat 2023 depremlerinde sosyal medyada bu algı çok rahatlıkla görülebilmektedir. Dolayısıyla, modern dünyada depreme karşı gerekli önlemleri alan ülkelerde yüksek şiddetli depremlerde bile can kayıplarının olmadığı göz önünde bulunduğu, aktif bir deprem kuşağı üzerinde bulunan ülkemizde de gelişen teknikler ve sıkı denetimler ile depremin zararlarının yok edilmesi için toplumsal bir bilinç ve zihinsel bir dönüşümün gerekliliği büyük bir önem kazanmaktadır.

Kaynaklar

- Akkuş Mutlu, S. (2014). Eski Mezopotamya'da beddua ve felaketlerden korunma ritüelleri. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, (9), 279-293.
- Aristoteles. (1951). *Meteorologica*. Translated By H. D. P. Lee, Harvard University Press.
- Aslan, R. (2000). Antik depremler. *Atlas Dergisi*, (86), 2000, 148-162.
- Aydın, N. (2010). *Büyük Sümerce lügat II*. Aydın Dijital Baskı Merkezi.
- Bilik, M. B. (2020). Tarihsel süreçte depremler ve başa çıkma pratikleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(69), 721-728.
- Çeçen, S., Gökçek, L. G., Akyüz, F. (2020). Marqasi'den Namburbi Ritüeline ait bir tablet: Nisan ayında görülen yılanın uğursuzluğu. *Archivum Anatolicum*, 14 (2), 157-175.
- Duymuş Florioti, H. H. (2013). Eski Mezopotamya'da kehanet olgusuna genel bir bakış. *Tarih Okulu Dergisi*, 6 (XV), 23-42.
- Erdem, F. (2020). *Eski Mezopotamya'da kehanet geleneği* [Basılmamış Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi].
- Farber, W. (1995). Witchcraft, magic, and divination in ancient Mesopotamia. *Civilizations of the Ancient Near East*, Ed. Jack M. Sasson, C. III, Scribner, 1895-1909.
- Kaçar, A. (2020). *Eski Mezopotamya'da büyü ve büyücülük* [Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi].

Karagöz, Ş. (2002). Eski Anadolu ve Ege Uygarlıklarında deprem izleri. *Mimarlık Dergisi*, (303), 44-49.

Karagöz, Ş. (2005). *Eskiçağ'da depremler*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları.

Kılıç, Y., Eser, E. (2016). Eskiçağ düşüncesi ve kutsal kitaplarda yedi sembolizmi. *Turkish Studies*, (11), 77-98.

Mandacı, E. (2020). Asur Devleti'nde doğal afetler ve doğal afet algısı. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 99-116.

Memiş, E. (2015). *Eskiçağ Türkiye tarihi: en eski devirlerden Pers istilasına kadar*. Ekin Yayınevi.

Ötker, Ö. G. (2006). *Sumerlilerin dini inanç ve adetleri* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi].

Parpola, S. (1993). Mesopotamian astrology and astronomy as domains of the Mesopotamian wisdom. *Die Rolle der Astronomie in den Kulturen Mesopotamiens*, 47-59.

Seneca, (2010). *Natural questions*. Translated By Henry M. Hine, The University of Chicago Press.

Şahin, Ö. (2019). Antik Çağ'dan Orta Çağ'a kadar depremlerin oluşumuna ilişkin öne sürülen teoriler. *Mavi Gezegen Popüler Yerbilim Dergisi*, (27), 7-13.

Tercan, B. (2023). *Hititçe Çivi Yazılı Kaynaklara Göre Doğa Olayları* [Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi].

Tosun, M., Yalvaç, K. (1989). *Sumer, Babil, Asur kanunları ve Ammi Şaduka fermanı*. TTK Basımevi.

Ünal, A. (1977). M.Ö. II. binyıl Anadolu'sunda doğal afetler. *Bellekten*, 41(163), 423-446.

Yiğit, T. (1997). MÖ II. binyıl Anadolu kentlerinden Şamuha'nın tarihi ve lokalizasyonu üzerine. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, (30), 273-287.